

СТАНОВЛЕННЯ ПОГЛЯДІВ ЩОДО ПРЕДМЕТУ ПРАВОЧИНУ

УДК: 347.121.2

Постановка проблеми. Становлення та розвиток українського законодавства суттєво вплинули на неоднозначне визначення предмету правочину у правовій науці, відсутній єдиний підхід щодо його розуміння. Наразі можна з упевненістю сказати, що проблематика визначення предмету правочину є багатозначною, все більше виникає питань не тільки у правовій науці, а й у практиці. В сучасній науковій літературі відсутнє повноцінне дослідження стосовно визначення предмету правочину.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Необхідно зауважити, що зазначеному питанню вже приділялася увага в працях окремих вчених, як в радянський період, так і в сучасний. Слід зазначити значний внесок в розвиток теоретичних положень предмету правочину М. М. Агарков, Є.О. Суханов, С.І.Вільнянський, О. С. Іоффе, В. В. Луць та інших, але, як зазначалося, одностайності думок серед вчених, стосовно питань, вирішенню яких присвячена ця робота, немає.

На підставі вищевказаного *метою* цієї роботи є дослідження доктринальних підходів щодо визначення предмету правочину.

Завданням є виявлення доктринальних підходів та аналіз чинного законодавства щодо визначення предмету правочину.

Основний матеріал. Правочини є одним із найважливіших і найпоширеніших юридичних фактів та підстав набуття, зміни або припинення цивільних правовідносин. Однією з умов чинності правочинів виступає необхідність дотримання юридичних і фактичних вимог щодо змісту правочинів. Зміст правочинів як підстава виникнення цивільних правовідносин являє собою сукупність складових правочину умов.

Під змістом правочину як підставою набуття цивільних прав слід розуміти сукупність умов, що його складають. Зміст правочину визначається змістом волі сторін, а остання повинна від-

повідати змісту норм права. Інакше кажучи, у кожному випадку, якщо воля сторін у правочині не відповідає змісту правових норм, є підстави вважати, що даний правочин суперечить вимогам права, тому не є чинним [1, с.192].

Про умови дійсності правочинів вів мову й С.Н. Ландкоф, називаючи серед них: 1) форму; 2) предмет; 3) волю – дійсну, вільну і свідому [2, с. 26–27]. На думку римських юристів, дану умову дійсності угоди необхідно розглядати як дію, яка складає предмет правочину і повинна бути можливою: *impossibilium nulla est obligatio* (немає зобов'язання, якщо його предмет неможливий). Неможливість дії може бути фізична (зобов'язання вичерпати воду з моря), юридична (продаж речі вилученої з обігу) та моральна (зобов'язання виконати якусь роль) [3, с. 130]. Тому вважаємо, що для встановлення предмета правочинів перш за все необхідно визначитись із загальним поняттям предмета.

Так предмет в логіці визначається як все те, що може знаходитися у відношенні або наділене якими-небудь властивостями [4]. Якщо сприйняти філософське розуміння предмета, то це категорія яка визначає деяку цілісність, виділену із світу об'єктів у процесі людської діяльності і пізнання [5]. Поняття предмету часто вживають в менш строгому сенсі, ототожнюючи його з поняттям об'єкта або речі. Питання про співвідношення предмета правочину і об'єкта в літературі вирішується неоднозначно. Ряд цивілістів поняття «об'єкт права» і «об'єкт правовідносини» розглядають як тотожні. При цьому під об'єктом розуміються реальні предмети матеріального світу, продукти духовної творчості в об'єктивованій формі. Такої ж точки зору дотримується і Агарков М.М. [6, С. 23]. Так виникає питання чи можна поставити знак рівності, між поняттям предмета правочину і поняттям об'єкта правовідносини за умови, що останнє не зводиться до прав та обов'язків виникає з правочинів правовідносини. Оскільки об'єкт цивільних відносин являє собою обов'язковий елемент (частину) правовідносин (цілого), а правовідносини (ціле) не можуть існувати без об'єкта (частини), як і частина не може існувати за межами цілого, то логічно дійти висновку, що спрямовуючи свої вольові правомірні дії

на об'єкт (частину), з приводу якого вчиняється правочин, особа спрямовує їх на виникнення, зміну чи припинення цивільних правовідносин у цілому.

Разом з тим, у теорії цивільного права існують декілька точок зору щодо розуміння предмету правочину.

Зокрема Агарков М. М. в своїх працях розглядає предмет правочину як певне благо (майно), з приводу якого вчиняється правочин [7, с. 205]. Так в тлумачному словнику В. Даль зазначає, що благо – це все те, що об'єктивно існує й завдяки своїм корисним властивостям здатне задовольняти потреби суб'єкта. Аналіз наведеного поняття «благо» дозволяє вивести його характерні ознаки. По-перше, деякі явища об'єктивної дійсності повинні мати корисні властивості, де користь розуміється як полегшення, допомога, підтримка, поліпшення, вигода, благополуччя [8, с. 267]. Філософія та етика також розглядають благо як все те, що здатне задовольняти потреби людини [9, с. 55].

Інша думка щодо предмету правочину в своїх працях зазначає Суханов Є.О., він вказує, що предметом є дії, що мають бути вчинені відповідно до укладеного правочину [10, с. 13]. Так, якщо розглядати предметом правочину дії, що мають бути вчинені відповідно до укладеного правочину, а дії, що мають бути вчинені відповідно до укладеного правочину – це межі (міра) можливої та необхідної поведінки, то очевидно, що останні і вбачаються предметом правочину. У свою чергу, межі (міра) можливої та необхідної поведінки – це суб'єктивні права та обов'язки. Отже, розглядаючи предметом правочину дії, що мають бути вчинені відповідно до укладеного правочину, представники такого підходу, по суті, також виходять з того, що предметом правочину є суб'єктивні права та обов'язки. Таким чином, особа, спрямовуючи правочин на дії, що мають бути вчинені відповідно до укладеного правочину, спрямовує його на виникнення, зміну або припинення цивільних правовідносин у цілому.

Ще одна точка зору яка заслуговує на увагу, це те що предметом правочину можуть бути і дії, що мають бути вчинені, і майно, з яким чиняться відповідні дії [11, с. 431–432]. Такої ж точки зору

і Голєвинський В. О., який вказує що предметом є дії які повинні бути можливими і фізично і юридично, щодо передачі будь якої речі [12, с.108-110]. Як вказується в юридичній літературі, річ – це предмет зовнішнього матеріального світу, доступний до володіння та здатний задовольнити потреби людини [13, с. 57]. Зазвичай речі як об'єкти цивільних прав характеризуються наступним чином. Це: 1) предмети матеріального та зовнішнього світу по відношенню до людини; 2) предмети, доступні до володіння людиною і здатні задовольняти її потреби [14, с. 54-55].

Також в літературі зазначається що предметом правочину є правовий режим об'єктів (майна) [15, с. 109–157]. Правовий режим – дуже широке юридичне поняття. І незважаючи на те, що вчені, в тому числі й учені-цивілісти, досить давно вивчають проблеми правових режимів, єдиної позиції щодо їх сутності в цивільно-правій науці і практичній діяльності немає. Професор С. С. Алексєєв, який одним із перших досліджував природу цього правового явища і є одним з основних теоретиків правових режимів, відзначає, що цим терміном у самому загальному розумінні визначається порядок регулювання, виражений у комплексі правових засобів, які характеризують особливе поєднання взаємодіючих між собою дозволів, заборон, а також позитивних обов'язків і створюють особливу спрямованість регулювання. С. С. Алексєєв звертає увагу на те, що в рамках кожного правового режиму, за рідкісним винятком, завжди задіяні всі способи правового регулювання (заборони, дозволи, позитивні обов'язки), але в кожному режимі – і це багато в чому визначає його специфіку – один із способів, як правило, виступає домінантою, яка визначає спосіб і створює специфічну спрямованість, настрої у регулюванні [16, с. 243]. Враховуючи вище наведене, критичного аналізу заслуговує позиція, відповідно до якої предметом правочину є правовий режим об'єктів (майна), і дозволяє стверджувати, що встановлення правового режиму об'єктів є встановленням визначеної поведінки між певними особами з приводу тих чи інших благ [17, с. 298]. У свою чергу, визначена поведінка (зміст) між певними особами (суб'єктний склад) з приводу благ (об'єкт)

являє собою цивільні правовідносини. Таким чином, установлення правового режиму об'єктів – це встановлення, зміна чи припинення цивільних правовідносин.

І остання позиція яка існує в літературі, це те, що предметом правочину є права та обов'язки, щодо виникнення, зміни чи припинення яких вчиняється правочин [18]. Причому остання позиція знайшла своє втілення й у чинному цивільному законодавстві України (ч. 1 ст. 202 ЦК України). І таке розмаїття точок зору, які зазвичай протиставляються одна одній, ускладнюють пошук поняття предмета правочину в цивільному праві.

Так, якщо предметом правочину є цивільні правовідносини, а цивільні правовідносини – це певні суб'єктивні права та обов'язки (зміст правовідносин), які виникають, змінюються чи припиняються між певними суб'єктами (суб'єктний склад правовідносин) стосовно певних об'єктів (об'єкт правовідносин), то, по суті, ці елементи структури правовідносин у єдності і складають предмет правочину.

Так деякі вчені стверджують, що особистісний характер особистих немайнових прав, характеризується неможливістю укладення будь-яких угод щодо їх нематеріальних об'єктів [19]. Тому всі розпорядчі угоди з ними недійсні [20]. На підставі зазначених передумов робиться висновок про неможливість участі в обороті абсолютно всіх особистих немайнових прав. Однак аналіз чинного законодавства України показує, що це не так [21].

У ст. 100 ЦК України зазначено, що право участі у товаристві є особистим немайновим правом і не може окремо передаватися іншій особі. Відповідно ж до ст. 269 ЦК України, особисті немайнові права тісно пов'язані з особою-носієм і ними володіють довічно. Наведені норми вказують, що право участі у товаристві невіддільне від учасників товариства. Разом із тим, воно входить до складу корпоративного права, яке здатне переходити від однієї особи до іншої (див. наприклад, ст. ст. 127, 135, 137, 147 ЦК України). Оскільки ж корпоративні права віддільні, то і право участі у товаристві віддільне. Тобто, якщо право участі окремо відповідно

до законодавства передаватися не може, то в сукупності з іншими корпоративними правами може.

А право участі відповідно до законодавства включає в себе можливість:

- брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків, встановлених законом;

- брати участь у розподілі прибутку товариства і одержувати його частину (дивіденди);

- вийти у встановленому порядку з товариства;

- здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом;

- одержувати інформацію про діяльність товариства у порядку, встановленому установчим документом.

Незважаючи на те, що право участі у товаристві віднесено ЦК України до особистих немайнових прав, його об'єкт не може характеризуватись як невіддільний від особи. Такий висновок підтверджується нормами діючого законодавства та підтримується в теорії права. Зокрема, ст. ст. 127, 135, 137, 147 ЦК України передбачають можливість переходу та навіть відчуження частки (до якої входить участь) учасника іншим особам. Так при відчуженні корпоративних прав, може відчужуватися і право на інформацію.

Висновки: Підводячи підсумки вище наведеного, можна зазначити, що існує безліч точок зору щодо предмету правочину, але зміст законодавства вказує, що предметом правочинів, можуть бути не тільки майнові, а й особисті немайнові права, тобто предметом правочинів є правовідносини. Отже, спрямовуючи свої правомірні вольові дії на виникнення, зміну чи припинення правовідносин, особа, яка вчиняє правочин, спрямовує їх на певні суб'єктивні права та, які мають виникнути, змінитися чи припинитися між певними суб'єктами стосовно певних об'єктів правовідносин.

1. Цивільне право України / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. Книга перша. – К.: Юрінком-Інтер, 1999. – 542 с.

2. Ландкоф С.Н. *Лекції з основ цивільного права*. – К.: Науково-методичний кабінет при Київському ун-ті, 1962. – 265 с.
3. Новицький П.Б. *Основи римського громадянського права*. – М.: Изд-во: Зерцало, 2000. – 296 с.
4. (<http://www.sovslov.ru/tolk/predmet.html>).
5. <http://www.term.ru/dictionary/804/word/predmet>
6. Агарков М.М. *Обязательство по советскому гражданскому праву* // Учен. тр. ВШОН. – М., 1940. – Вып. 3. – С. 23
7. Агарков М. М. *Избранные труды по гражданскому праву* : в 2 т. – Т. 1 / Агарков М. М. – М. : ЦентрЮрИнфо Р, 2002. – 452 с.
8. Даль В. *Толковый словарь живого великорусского языка*. В 4 т. Т. III. – М. – 2000. – С. 267.
9. *Философский энциклопедический словарь* / гл. ред.: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов – М. : Сов. энцикл., 1983. – С. 55.
10. *Гражданское право* : в 2 т. – Т. 2. – Полутом 1 : учебник / отв. ред. проф. Е. А. Суханов. – М. : БЕК, 2000. – 704 с.
11. *Гражданское право*. – Ч. 1 : учебник / под ред. А. Г. Калпина, А. И. Масляева. – М. : Юристъ, 2000. – 528 с.
12. Голевинский В. О. *О происхождении и делении обязательств* / Голевинский В.О. // Варшава: Типография Оспа Бергера, 1872. – 273 с.
13. *Советское гражданское право* : учебник : в 2 т. Т. 1 / Илларионова Т. И., Кирилова М. Я., Красавчиков О. А. и др. ; под ред. О. А. Красавчикова. – 3-е изд., испр. и доп. – М., 1985. – С.180; *Гражданское право* : учебник. Ч. 1. – 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М. : ПРОСПЕКТ, 1996. – С.195; *Цивільне право України* : Ч. 1 [підручник для студ. юрид. спец. вищих закл. освіти / Ч. Н. Азімова, М. М. Сибільов, В. І. Борисова та ін.] ; за ред. Ч. Н. Азімова, С. Н. Приступи, В. М. Ігнатенка. – Х., 2000. – С. 115; *Сліпченко С. О. Цивільне і сімейне право : конспект відповідей на запитання та екзамені : навч. посіб.* / С. О. Сліпченко, О. І. Смотров, В. А. Кройтор. – 3-тє вид., випр. і доп. – Х. : Еспада, 2007. – С. 57.
14. Сліпченко С.О. *Особисті немайнові правовідносини щодо обороздатних об'єктів: монографія*/ С. О. Сліпченко. – Х. : Діса плюс, 2013. – 552 с.
15. Сенчицев В. И. *Объект гражданского правоотношения* // Актуальные вопросы гражданского права / Под ред. М. И. Брагинского; Исследовательский центр частного права. Российская школа частного права. – М.: Издательство «Статут», 1998. – С. 109–157.

16. Алексеев С.С. Теория права /С.С.Алексеев. – М.: Изд-во БЕК, 1995. – С. 243.
17. Российское гражданское право : учебн. : в 2 т. – Т. I : Общая часть. Вещое право. Наследственное право. Интеллектуальные права. Личные неимущественные права / отв. ред. Е. А. Суханов. – М. : Статут, 2010. – 958 с.
18. Федоренко Н.В. Сделки с имущественными правами: проблемы реституции // Н.В. Федоренко, Л.В. Лапач [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fassko.arbitr.ru/novosti/vestnik/archive/14337.html>.
19. Ромовська З. В. Особисті немайнові права громадян СРСР (поняття, види, класифікація, зміст, цивільно-правовий захист) : дис. ... канд. юрид. наук / З. В. Ромовська. - К., 1968. - 3. 8-10
20. Цивільне право України : [підручник для вузів системи МВС України] : 2-х ч. Ч. 1 / А. А. Пушкін, В. М. Самойленко, Р. Б. Шишка та ін. ; под ред. проф. А. А. Пушкіна, доц. В. М. Самойленко. - Х. : Ун-т внутр. справ ; Основа, 1996. - С.191.
21. Слипченко С. А. Согласие физического лица на использование его изображения как юридический факт / С. А. Слипченко // Современная социально-экономическая трансформация России: ориентиры и итоги в контексте глобализации и регионализации : материалы междунар. науч. конф. : сб. науч. ст. / под ред. О. В. Иншакова, Г. Б. Клейнера, П. В. Акинина и др. – Краснодар : КубГАУ, 2006. – Ч. 1. – С. 641-647; Слипченко С. О. Надання згоди фізичною особою, що зображена на фотографії, як юридичний факт за ЦК України / С. О. Слипченко // Право України. – 2008. – № 3. – С.110-114.

Ясечко С.В. Становлення поглядів щодо предмету правочину.

У статті розглядаються проблемні питання, щодо предмету правочину в цивільному праві та доктринальних підходів до його визначення.

Ключові слова: предмет, правочин, дії, благо, права та обов'язки.

Ясечко С.В. Становление взглядов относительно предмета сделки.

В статье рассматриваются проблемные вопросы касающиеся определения предмета сделок в гражданском праве и доктринальные подходы его определения.

Ключевые слова: предмет, сделка, действие, благо, права и обязанности.

Yasechko S. V. Formation of views on the subject of the transaction.

The article considers issues relating to the subject of the transaction in civil law and definition of doctrinal approaches to it .

Key words: subject of the transaction, actions, benefit, rights and responsibilities.